

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО І КРИМІНОЛОГІЯ

УДК 343.227+343.22

А. А. Вознюк,
кандидат юридичних наук, доцент

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ ЗА СТВОРЕННЯ ЗЛОЧИННИХ ОБ'ЄДНАНЬ ТА УЧАСТЬ В НИХ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ ТА ІНШИХ КРАЇН

У статті здійснено порівняльний аналіз відповідальності юридичних осіб за створення злочинних об'єднань та участь в них за законодавством України та інших країн. Розроблено пропозиції щодо удосконалення українського законодавства у цій сфері.

Ключові слова: злочинне об'єднання, кримінальна відповідальність, заходи кримінально-правового характеру, юридична особа, суб'єкт злочину.

А. А. Вознюк

Ответственность юридических лиц за создание преступных объединений и участие в них по законодательству Украины и других стран

В статье осуществлен сравнительный анализ ответственности юридических лиц за создание преступных объединений и участие в них по законодательству Украины и других стран. Разработаны предложения относительно усовершенствования украинского законодательства в этой сфере.

Ключевые слова: преступное объединение, уголовная ответственность, меры уголовно-правового характера, юридическое лицо, субъект преступления.

A. Voznyuk

Liability of legal persons for the creation of criminal associations and participation in them by the legislation of Ukraine and other countries

The article presents a comparative analysis of the liability of legal persons for the creation of criminal associations and participation in them under the laws of Ukraine and other countries. Proposals concerning improvement of Ukrainian legislation in this sphere.

Key words: criminal Association, criminal responsibility, measures of criminal-legal nature, a legal person, the subject of the crime.

Постановка проблеми та її актуальність.

Нині протидія створенню злочинних об'єднань та участі в них є одним із найбільш пріоритетних напрямів діяльності органів державної влади, в першу чергу – правоохоронних та судових. З метою оптимально ефективного забезпечення кримінально-правової охорони усіх членів суспільства в Особливій частині КК України виокремлено спеціальний розділ IX «Злочини проти громадської безпеки», у якому однією із найбільших загроз для громадської безпеки визнано злочинні організації, банди, те-

рористичні групи, терористичні організації, не передбачені законом воєнізовані або збройні формування, кримінальна відповідальність за створення та участь в яких передбачена ст. 255 (Створення злочинної організації), 257 (Бандитизм), 258³ (Створення терористичної групи чи терористичної організації), 260 (Створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань) КК України.

Водночас протидія злочинним об'єднанням буде більш ефективною, коли заходи кримінально-правового впливу застосовуватимуть-

ся не лише до їх учасників, але й до юридичних осіб.

Аналіз досліджень і публікацій. Вагомим внеском у розроблення проблематики кримінальної відповідальності за створення злочинних об'єднань та участь в них є дослідження українських вчених – Д. П. Альошина, М. І. Бажанова, Ю. В. Бауліна, Ф. Г. Бурчака, В. В. Василевича, Н. О. Гуторової, Л. М. Демидової, С. О. Єфремова, Г. П. Жар-овської, О. О. Кваші, О. Ф. Ковітіді, М. Й. Кор-жанського, М. В. Корнієнка, Є. К. Марчука, П. С. Матишевського, А. М. Мельникова, М. І. Мельника, В. О. Навроцького, Г. В. Но-вицького, М. І. Панова, В. А. Робака, А. В. Сав-ченка, П. Ф. Тельнова, В. В. Ткаченко, В. П. Ти-хого, В. В. Українця, Є. В. Фесенка, М. І. Хавронюка, Р. Л. Чорного, С. Д. Шапченка, Н. М. Яр-миш тощо. Констатуючи значний внесок вчених у розроблення вказаної проблематики слід зазначити, що їх праці стосувалися переважно кримінальної відповідальності учасників злочинних об'єднань. Тому поза увагою дослідників залишилися низка актуальних питань заходів кримінально-правового впливу на юридичних осіб, причетних до вчинених ними злочинів.

Відтак, **метою** статті є дослідження відповідальності юридичних осіб за створення злочинних об'єднань та участь в них за законодавством України та інших країн.

Виклад основного матеріалу. На момент прийняття КК України в ньому були відсутні положення саме щодо кримінальної відповідальності юридичних осіб. Хоча вже в той час висловлювалась низка аргументів щодо доцільності введення таких норм, зорієнтованих на протидію злочинним об'єднанням, зокрема такі: 1) потреба у протидії злочинним об'єднанням, пов'язаним з діяльністю юридичних осіб; 2) необхідність дотримання вимог та рекомендацій міжнародних правових актів; 3) позитивний зарубіжний досвід.

У зарубіжному законодавстві проблему кримінальної відповідальності юридичних осіб за створення злочинних об'єднань та участь в них вирішують по-різному.

Більшість країн-членів ЄС передбачили відповідальність юридичних осіб за правопору-

шення, пов'язані з участю у злочинній організації (Австрія, Бельгія, Хорватія, Чехія, Естонія, Фінляндія, Франція, Угорщина, Ірландія, Латвія, Литва, Люксембург, Мальта, Нідерланди, Португалія, Румунія, Словенія, Словаччина, Іспанія та Великобританія). В той час як меншість країн-членів ЄС мають некримінальну відповідальність юридичної особи (Болгарія, Німеччина, Греція, Італія та Польща) [1].

Оригінально вирішено проблему кримінальної відповідальності юридичних осіб у КК Грузії, закріпивши її підстави у відповідних примітках статей Особливої частини КК. Відповідно до примітки до статті 224¹ КК Грузії за участь в угрупованні, що займається рекетом, юридична особа карається ліквідацією або позбавленням права займатися діяльністю і штрафом. Такі ж заходи щодо юридичних осіб у відповідних примітках передбачено за членство в терористичній організації, участь у діяльності терористичної організації, створення терористичної організації або керівництво нею (ст. 327 КК Грузії), вербування в члени терористичної організації (ст. 327-1 КК Грузії), об'єднання в іноземній терористичній організації чи терористичній організації, що підконтрольна іноземній державі, або надання їй допомоги у терористичній діяльності (ст. 328 КК Грузії) [2].

У певних випадках кримінальна відповідальність юридичних осіб за створення злочинного об'єднання та участь в ньому *передбачена безпосередньо у кваліфікуючих ознаках відповідних складів злочинів*. Наприклад, у ч. 1.1 ст. 255 Пенітенціарного кодексу Естонії встановлено кримінальну відповідальність за приналежність до злочинного співтовариства юридичної особи, а у ч. 1.1 ст. 256 цього ж кодексу – за створення злочинного співтовариства, керівництво ним або вербування в нього членів, якщо такі дії вчинені юридичною особою [3]. Аналогічним чином вирішене питання про кримінальну відповідальність юридичних осіб і в КК Литви [4].

Особливий підхід до вирішення проблеми пропонує О. В. Епіфанова, яка зазначає, що юридична особа має стати самостійним суб'єктом злочину в кримінальному праві. На юридичну особу дослідниця пропонує подивитися через призму співучасті, так як будь-яка юридична

особа – це сукупність працівників, які здійснюють певні функції. Інакше кажучи, у скоєнні злочину бере участь не одна особа, більше того, ролі між ними, як правило, розподілені. Вчинення злочину юридичною особою свідчить про більш зухвалий характер злочинних намірів, що неодмінно не повинно залишитися безкарним, тим більше у сфері здійснення тяжких і особливо тяжких злочинів. Тому, на її погляд, слід вивчити питання про доповнення ст. 35 КК РФ ще одним специфічним видом співучасті у злочині – вчинення діяння у складі юридичної особи. При цьому в окремі статті КК РФ слід внести вчинення злочину юридичною особою як кваліфікуючу ознаку, наприклад, в ст. 152, 170, 172, 246-262, 263-271, 276, 353-360 КК РФ тощо [5, с. 188-189]. Пропозиція О. В. Епіфанової, на наш погляд, не вирішує проблеми, оскільки не передбачає особливих заходів для юридичних осіб, а лише посилює відповідальність фізичних осіб.

У зарубіжному кримінальному законодавстві мають місце випадки, коли кримінальна відповідальність юридичних осіб встановлена в окремих статтях *Особливої частини КК* після кримінально-правових заборон створення злочинних об'єднань та участі в них. Наприклад, у ст. 450-1 КК Франції встановлено відповідальність за участь у злочинному співтоваристві. Положення ж щодо кримінальної відповідальності юридичних осіб за вказаний злочин містяться у ст. 450-4 та ст. 450-5 КК Франції. У них зокрема передбачено штраф та конфіскацію майна юридичної особи. При цьому окремі загальні положення щодо кримінальної відповідальності юридичних осіб охоплює ст. 121-2 КК Франції [6].

У законодавстві окремих зарубіжних країн проблема встановлення відповідальності юридичних осіб за вчинення злочинів вирішена з використанням норм інших, окрім кримінального, галузей права – адміністративного, цивільного тощо.

Здебільшого така *відповідальність встановлена в окремих законах* для юридичних осіб, причетних до створення терористичних об'єднань чи участі в них.

Вказаний шлях обрано і українським законодавцем. Так, відповідно до положень ст. 24 Закону України «Про боротьбу з тероризмом» від 20 березня 2003 р. організація, відповідальна за вчинення терористичного акту і визнана за рішенням суду терористичною, підлягає ліквідації, а належне їй майно конфіскується.

У разі визнання судом України, в тому числі відповідно до її міжнародно-правових зобов'язань, діяльності організації (її відділення, філії, представництва), зареєстрованої за межами України, терористичною, діяльність цієї організації на території України забороняється, її українське відділення (філія, представництво) на підставі рішення суду ліквідується, а належні йому майно і майно зазначеної організації, яке знаходиться на території України, конфіскуються [7]. Однак зазначена норма не лише не працює, але й створює передумови для неправильної кваліфікації злочину, передбаченого ст. 258³ КК України, оскільки окремі суди помилково ототожнюють її з підставами кримінальної відповідальності фізичних осіб.

Аналогічні норми містяться також у законах Азербайджану, Білорусії, Казахстану, Молдови, РФ, Туреччини, Туркменістану, Узбекистану.

Застосовувані у вказаних законах міри впливу дуже схожі із заходами *кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб*, які є своєрідною альтернативною кримінальній відповідальності цих суб'єктів.

Тому й не дивно, що деякі країни (Австрія, Албанія, Андорра, Іспанія, Латвія, Мексика, Перу, Японія) в питанні про відповідальність корпорацій за кримінальні правопорушення пішли «проміжним» шляхом, при якому юридична особа формально не визнається суб'єктом злочину, але до неї, тим не менш, можуть застосовуватися різні кримінальні санкції. Ці санкції не є за своєю суттю кримінальним покаранням і носять характер інших кримінально-правових заходів [8, с. 170]. Наприклад, у КК Голландії та Туреччини ці заходи називають заходами безпеки.

Нині відповідно до КК України юридичні особи не визнаються суб'єктами злочину, однак до них можуть застосовуватися передбачені КК

заходи кримінально-правового характеру. Характеризуючи їх природу Н. А. Орловська відмічає про те, що в КК України знайшла втілення така модель кримінально-правового впливу на юридичну особу, у межах якої суб'єктом злочину і кримінальної відповідальності продовжує визнаватись лише фізична особа, а до юридичної особи застосовуються заходи кримінально-правового характеру, що не є формою реалізації кримінальної відповідальності [9, с. 125-130].

Має рацію і М. І. Хавронюк, який називає її квазікримінальною або обмеженою кримінальною відповідальністю [10, с. 388], оскільки вона хоча й має певні риси кримінальної відповідальності (наприклад, заходи кримінально-правового характеру певним чином нагадують покарання, вони застосовуються у разі вчинення злочину), однак повністю не відповідає цьому виду відповідальності.

Норми, що встановлюють заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб зазнають серйозної критики з боку вчених. Так, С. Я. Лихова пише, що питання про юридичних осіб як суб'єктів кримінальної відповідальності настільки не «вписується» в доктрину кримінального права, що сьогодні складно повірити в те, що теорія стала реальністю. Констатується спроба запровадження в Україні квазівідповідальності змішаного (кримінально-адміністративного) типу, яка є прямим відходом від основоположних принципів існуючої доктрини кримінального права. Невідомо і те, яким чином юридичні особи «вписуватимуться» у вчення про суб'єкт злочину, вину, співучасть, принципи призначення покарання, деякі інші інститути Загальної частини кримінального права [11, с. 128-132].

У зв'язку з цим вважаємо за доцільне погодитись з О. О. Дудоровим та Д. В. Каменським, які проводячи паралелі між Україною і США та обгрунтовано критикуючи окремі положення розділу XIV-1 Загальної частини КК України, водночас пропонують зважати на те, що за допомогою норм лише цивільного, господарського, податкового та інших галузей регулятивного законодавства ситуацію з системними проявами протиправної діяльності великих комерційних організацій, вочевидь, виправити не

вдасться. І «квазікримінальна» відповідальність юридичних осіб, врешті-решт запроваджена в Україні в законодавчому порядку як така собі компромісна модель, потенційно може стати тут у нагоді [12, с. 139].

Відтак, на сьогодні de facto ми маємо механізм притягнення до відповідальності юридичних осіб у разі вчинення певних злочинів, який de jure не є кримінальною відповідальністю. Він певною мірою сприяє запобіганню злочинам, що вчиняються в інтересах юридичної особи, а також в перспективі може стати складовим елементом системи відшкодування шкоди, завданої злочином.

У ст. 96³ КК встановлено підстави для застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру, серед яких вчинення її уповноваженою особою від імені юридичної особи злочинів, передбачених у статтях 258³ та 260 КК (п. 3, 4 ч. 1 ст. 96³ КК).

Виникає логічне питання чому до вказаного переліку злочинів не відносять інші злочини, які можуть бути вчинені уповноваженою особою від імені юридичної особи, пов'язані зі створенням злочинних об'єднань та участю в них, зокрема передбачені ст. 255 та 257 КК України. Адже, уповноваженні особи можуть порушувати від імені юридичної особи і кримінально-правові заборони, встановлені у ст. 255 та 257 КК України, так як злочинні організації та банди у певних випадках як і юридичні особи створюються для одержання прибутку. Тим більше, що у кримінальному законодавстві зарубіжних країн заходи кримінально-правового характеру та кримінальної відповідальності щодо юридичних осіб застосовуються і у випадках створення злочинних організацій та банд, а також участі в їх діяльності. Наприклад, відповідно до ч. 6 ст. 99-4 КК Азербайджану кримінально-правові заходи застосовуються до юридичних осіб за вчинення діянь, передбачених зокрема ст. 218 «Організація злочинного співтовариства (злочинної організації)», ст. 217 «Бандитизм», ст. 279 «Створення не передбачених законодавством озброєних формувань чи груп»[13]. Підстави для застосування заходів безпеки до юридичних осіб за створення, керівництво злочинною організацією та членство в ній містяться у ст. 78 КК

Туреччини [14]. Водночас відповідно до ст. 11 та 299 КК Португалії юридичні особи несуть відповідальність і за створення злочинної організації та участь в ній [15].

Рекомендації щодо встановлення підстав для притягнення до кримінальної відповідальності юридичних осіб у разі їх причетності до створення злочинної організації та участі в ній висловлювались і у міжнародних нормативно-правових актах. Про що ми вже зазначали вище.

Таким чином, вважаємо за доцільне розширити в КК України підстави для застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру випадками вчинення злочинів, передбачених ст. 255 та 257 КК України. У зв'язку з цим п. 4 ч. 1 ст. 96³ КК України пропонуємо після слів «статтями 160,» доповнити цифрами «255, 257».

Зазначені злочини повинні бути вчиненні в інтересах юридичних осіб. Відповідно до примітки 2 до ст. 96³ КК України злочини визнаються вчиненими в інтересах юридичної особи, якщо вони призвели до отримання нею неправомірної вигоди або створили умови для отримання такої вигоди, або були спрямовані на ухилення від передбаченої законом відповідальності.

На наш погляд, обмежувати квазікримінальну відповідальність юридичних осіб вчиненням злочину в інтересах юридичної особи, якщо вони призвели до отримання нею неправомірної вигоди або створили умови для отримання такої вигоди, або були спрямовані на ухилення від передбаченої законом відповідальності недоцільно, оскільки в інтересах юридичних осіб можуть вчинятися злочини, пов'язані не лише з неправомірною вигодою, а, наприклад, з метою фізичного знищення потерпілих. Безумовно отримання неправомірної вигоди найбільше поширена, однак не єдина мета вчинення злочинів в інтересах юридичної особи. Не вичерпує інших можливих варіантів і ухилення від передбаченої законом відповідальності. Більш виваженим у цьому плані вважаємо підхід застосований у ч. 1 ст. 99-4 КК Азербайджану, у якій зазначено, що кримінально-правові заходи до юридичної особи застосовуються за злочини, вчинені певними

категоріями фізичних осіб на користь цієї юридичної особи або на захист її інтересів [13].

У зв'язку з цим пропонуємо примітку 2 до ст. 96³ КК України після слів «передбаченої законом відповідальності» доповнити словами «або вчиненні на користь цієї юридичної особи або на захист її інтересів».

Зіставлення положень щодо відповідальності юридичних осіб та застосування щодо них заходів кримінально-правового характеру за вчинення злочину, передбаченого ст. 258³ КК України, дозволяє стверджувати про невинуватість конкуренцію. З одного боку відповідно до п. 3, 4 ч. 1 ст. 96³ КК України у разі вчинення злочину, передбаченого ст. 258³ КК України, до юридичної особи можуть бути застосовані заходи кримінально-правового характеру. З другого боку відповідно до положень ст. 24 Закону України «Про боротьбу з тероризмом» від 20 березня 2003 р. організація, відповідальна за вчинення терористичного акту і визнана за рішенням суду терористичною, підлягає ліквідації, а належне їй майно конфіскується. Відтак, в одній ситуації до юридичної особи причетної до створення терористичного об'єднання та участі в ньому можуть бути застосовані кримінально-правові норми і водночас норми інших галузей права. Ця ситуація свідчить про наявність колізії і конкуренції одночасно. Колізія полягає в тому, що підстави впливу на юридичну особу відмінні за змістом і певною мірою суперечать одна одній. Водночас конкуренція полягає в тому, що у такій ситуації у разі визнання юридичної особи терористичною організацією претендують на застосування і норми КК України і Закону України «Про боротьбу з тероризмом» від 20 березня 2003 р. Раціональний спосіб вирішення проблеми вбачається у виключенні положень про відповідальність юридичних осіб із зазначеного закону.

Висновки. Таким чином, нині існує доцільність у встановленні відповідальності юридичних осіб за створення злочинних об'єднань та участь у них. Причому не обов'язково, щоб ця відповідальність була кримінальною. Разом із тим такий крок потребує удосконалення доктринальних положень кримінального права шля-

хом їх орієнтації на відповідальність чи іншу форму кримінально-правового впливу на юридичну особу.

Література

1. *Study on paving the way for future policy initiatives in the field of fight against organised crime: the effectiveness of specific criminal law measures targeting organised crime.* [Electronic Resource] Final report: Luxembourg, February 2015. – Mode of access: <http://bookshop.europa.eu/en/study-on-paving-the-way-for-future-policy-initiatives-in-the-field-of-fight-against-organised-crime-pbHR0614242/>

2. *Уголовный кодекс Грузии от 22 июля 1999 г. № 2287-вс* [Электронный ресурс] Тбилиси, по состоянию на 15 февраля 2017 г. – Режим доступа: <https://matsne.gov.ge/ru/document/view/16426?publication=173>

3. *Пенитенциарный кодекс Эстонии от 6 июня 2001 г., по состоянию на 12 марта 2015 г.* [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://infosila.ee/main/1398-zakonodatelstvo-estonii-na-russkom-yazyke.html>

4. *Criminal Code of the Republic of Lithuania* [Electronic Resource]: the Republic of Lithuania, 26 Juny 1961, according to September 26, 2000 addition. – Mode of access: <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes>. – Title from the screen.

5. *Епифанова Е. В.* Становление и развитие института соучастия в преступлении в России: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Епифанова Елена Владимировна. – Краснодар, 2002. – 229 с.

6. *Code penal Français* [Une ressource électronique]: Français, 22 Juillet, 1992. – Mode d'accès: <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes>. – L'en-tête de l'écran.

7. *Про боротьбу з тероризмом: Закон України від 20 березня 2003 р.* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/638-15>

8. *Додонов В. Н.* Сравнительное уголовное право. Общая часть: монография / под общ. и науч. ред. докт. юрид. наук, проф., заслуженного деятеля науки РФ С. П. Щербы. – М.: Изд-во «Юрлитинформ», 2010. – 448 с.

9. *Орловська Н.* Про модель кримінально-правового впливу на юридичну особу в Україні / Н. Орловська // *Юридична Україна*. – 2014. – № 2. – С. 125-130.

10. *Дудоров О. О.* Кримінальне право: навч. посіб. / О. О. Дудоров, М. І. Хавронюк / заг. ред. М. І. Хавронюка. – К.: Ваіте, 2014. – 944 с.

11. *Лихова С. Я.* Юридичні особи як суб'єкти кримінальної відповідальності за КК України / С. Я. Лихова // *Юридичний вісник*. – 2014. – № 4. – С. 128-132.

12. *Дудоров О. О.* Кримінальна відповідальність американських корпорацій за економічні злочини: від витоків до сьогодення / О. О. Дудоров, Д. В. Каменський // *Право і громадянське суспільство*. – № 2. – 2015. – С. 103-145.

13. *Уголовный кодекс Азербайджанской Республики от 30 декабря 1999 г. по состоянию на 31 мая 2016 г.* [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30420353

14. *Turkish Criminal Code* [Electronic Resource]: Turkey, Law No. 5237 of September 26, 2004, according to February 15, 2016 addition. – Mode of access: <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes>. – Title from the screen.

15. *Código Penal Português* [Recurso eletrônico] DL n.º48/95, de 15 de Março Código Penal de 1982, 41ª versão a mais recente (Lei n.º39/2016, de 19/12). – Modo de acesso: http://www.pgdlisboa.pt/leis/lei_mostra_articulado.php?nid=109&tabela=leis

References

1. *Study on paving the way for future policy initiatives in the field of fight against organised crime: the effectiveness of specific criminal law measures targeting organised crime.* [Electronic Resource] Final report: Luxembourg, February 2015. – Mode of access: <http://bookshop.europa.eu/en/study-on-paving-the-way-for-future-policy-initiatives-in-the-field-of-fight-against-organised-crime-pbHR0614242/>

2. *Ugolovniy kodeks Gruzii ot 22 iyulya 1999 g. № 2287-vs* [Elektronniy resurs] Tbilisi, po sostoyaniyu na 15 fevralya 2017 g. – Rezhim dostupa:

<https://matsne.gov.ge/ru/document/view/16426?publication=173>

3. *Penitentsiarniy kodeks Estonii ot 6 iyunya 2001 g., po sostoyaniyu na 12 marta 2015 g.* [Elektronniy resurs]. – Rezhim dostupa: <http://infosila.ee/main/1398-zakonodatelstvo-estonii-na-russkom-yazyke.html>

4. *Criminal Code of the Republic of Lithuania* [Electronic Resource]: the Republic of Lithuania, 26 Juny 1961, according to September 26, 2000 addition. – Mode of access: <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes>. – Title from the screen.

5. *Epifanova E. V. Stanovlenie i razvitie instituta souchastiya v prestuplenii v Rosii: dis. ... kand. yurid. nauk: 12.00.08 / Epifanova Elena Vladimirovna.* – Krasnodar, 2002. – 229 s.

6. *Code penal Français* [Une ressource électronique]: Français, 22 Juillet, 1992. – Mode d'accès: <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes>. – L'en-tête de l'écran.

7. *Pro borotbu z terorizmom: Zakon Ukrayini vid 20 bereznaya 2003 r.* [Elektronniy resurs]. – Rezhim dostupa: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/638-15>

8. *Dodonov V. N. Sravnitelnoe ugolovnoe pravo. Obschaya chast: monografiya / pod obsch. i nauch. red. doct. yurid. nauk, prof., zasluzhennogo deyatelya nauki RF S. P. Scherbi.* – M.: Izdatelstvo «Yurlitform», 2010. – 448 s.

9. *Orlovska N. Pro model kriminalno-pravovogo vplivu na yuridichnu osobu v Ukrayini /*

N. Orlovska // Yuridichna Ukrayina. – 2014. – № 2. – S. 125-130.

10. *Dudorov O. O. Kriminalne pravo: navchalniy posibnik / O. O. Dudorov, M. I. Havronyuk / za zag. red. M. I. Havronyuka.* – K.: Vaite, 2014. – 944 s.

11. *Likhova S.Ya. Yuridichni osobi yak sub'ekti kriminalnoyi vidpovidalnosti za KK Ukrayini / S. Ya. Likhova // Yuridichniy visnik.* – 2014. – № 4. – S. 128-132.

12. *Dudorov O. O. Kriminalna vidpovidalnist amerikanskikh korporatsiy za ekonomichni zlochini: vid vitokiv do syogodennya / O. O. Dudorov, D. V. Kamenskiy // Pravo i gromadyanske suspilstvo.* – № 2. – 2015. – S. 103-145.

13. *Ugolovniy kodeks Azerbaydzhanskoj Respubliki ot 30 dekabrya 1999 g. po sostoyaniyu na 31 maya 2016 g.* [Elektronniy resurs]. – Rezhim dostupa: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30420353

14. *Turkish Criminal Code* [Electronic Resource]: Turkey, Law No. 5237 of September 26, 2004, according to February 15, 2016 addition. – Mode of access: <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes>. – Title from the screen.

15. *Código Penal Português* [Recurso eletrônico] DL n.º48/95, de 15 de Março Código Penal de 1982, 41ª versão a mais recente (Lei n.º39/2016, de 19/12). – Modo de acesso: http://www.pgdlisboa.pt/leis/lei_mostra_articulado.php?nid=109&tabela=leis